
ПРОГЛАШ

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2013 (год. XXII), ISSN 2367-8585

Атанаска Тошева

**СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЕН СТАТУС НА
СЛАВЯНОБЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК НА
„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“
(КЪМ ТИПОЛОГИЯТА НА ХИБРИДНИТЕ ВАРИАНТИ НА
ЦЪРКОВНОСЛАВЯНСКИЯ ЕЗИК)¹**

Atanaska Tosheva

**STRUCTURAL-FUNCTIONAL STATUS OF THE
SLAVONIC-BULGARIAN LANGUAGE IN ‘ISTORIA
SLAVYANOBALGARSKA’ (CONCERNING THE TYPOLOGY OF
THE HYBRID VARIETIES OF CHURCH-SLAVONIC)**

Обективният анализ на „История славянобългарска“ показва невъзможността Паисиевият език да бъде отнесен изцяло нито към църковнославянския език, нито към народно-разговорния български език. В „Послесловието“ самият Паисий представя своя езиков замисъл и нормативен критерий, определяйки езика на своята История като славянобългарски – една нова хибридна езикова формация, която присъства в българската книжнина до 40-те години на XIX век. Хибридните езикови формации се утвърждават в българската и сръбската историография и бележат периода между залеза на църковнославянската традиция и началото на езиковото възраждане.

Ключови думи: славянобългарски език, църковнославянски език, народно-разговорен език, хибриден вариант, езикова ситуация

The impartial analysis of “Istoria slavyanobalgarska” shows that Paisiy’s language can not be fully related neither to Church-Slavonic, nor to colloquial Bulgarian. In epilogue Paisiy presents his linguistic scheme and standard by defining the language of his “Istoria slavyanobalgarska” as Slavonic-Bulgarian – a new linguistic hybrid which has been present in the Bulgarian literature till the 1840s. The linguistic hybrids strengthen their position in the Bulgarian and Serbian historiography and mark the period between the decline of the Church-Slavonic tradition and the beginning of the linguistic revival.

Keywords: Slavonic-Bulgarian language, Church Slavonic, colloquial Bulgarian, linguistic hybrid, language situation

Паисиевата „История славянобългарска” не спира да предизвиква изследователския интерес на историци, литературоведи, езиковеди и др. специалисти. И до днес основен момент в разискванията остава проблемът за езика, на който Паисий създава своя исторически трактат. Нестихващите дискусии се дължат на две основни причини: безспорната му значимост за българската културна история и липсата на цялостна научна картина за системата и функционирането на църковнославянския език по времето на Паисий – втората половина на XVIII и началото на XIX век.

В съществуващите разнообразни и задълбочени изследвания на езика на Паисиевата творба неминуемо се изтъква противопоставянето на двете езикови формации, използвани от автора при написване на „История славянобългарска” – традиционната, отъждествявана от църковнославянския език, и новобългарската, намерила отражение в народно-разговорните езикови особености на съчинението. В оформилите се в българската езиковедска наука две основни становища изследователите в повечето случаи са водени от желанието да докажат доминирането на една от двете езикови основи – новобългарската, „наводнена с твърде много черковнославянизми” (Андрейчин 1977:21; Георгиева 1962; Попова 1964; Русинов 1972; Цойнска 1970 и др.) или църковнославянската, осеяна с многобройни български народни наслоения (Романски 1938; Цонев 1919 и др.).

Но един наистина обективен анализ на езика на „История славянобългарска” не може да не покаже невъзможността Паисиевият език да бъде отнесен изцяло към едната или към другата от тези две езикови формации. Анализът на който и да е откъс посочва наличието на противоположни езикови употреби:

третїи стїи црь Давидъ штавилъ црство волею братѣ своемѣ Самонѣ ѿтишель въ монастырь и въспрїель монашески чинъ, и поживѣль сто бгооугодно въ мало време и преставил се къ Бг҃ъ и вили ющи его нетлѣнни извадени и въ Г҃хридъ принесени ... (75)²

Задълбочените изследвания върху езика на Паисий показват както наличието на много народни форми, така и изобилието от църковнославянски елементи (употребата на безпадежни и предложни конструкции не е норма, липсва последователна замяна на инфинитива с лични да-конструкции, новобългарските форми на местоименията съжителстват с архаични, липсват членни форми, определяните като преизказни аористни форми се редуват с форми в минало неопределено време със запазен спомагателен глагол в 3 л. ед. и мн. ч. и др.), т.е. езикът на Паисиевата история не би могъл да се квалифицира като „прост български език”, нито като нормиран църковнославянски език и следователно авторът ѝ не е следвал една еднородна езикова норма, принадлежаща на двете посочени езикови формации.

Закономерно възниква въпросът за същността на това смесване на разнородни елементи – дали то се дължи единствено на непознаване на нормите на църковнославянската граматика, или е резултат на определен езиков замисъл.

Според италианския славист Р. Пикио Паисий е изхождал от определен нормативен критерий, формулиран от хиландарския монах в Послесловието в следното изречение: *Изъ, Паисїа иеромонахъ и проиг҃мень Хиландарски, съвок҃пихъ и написахъ, ѿ рѣски речїи прости шбратихъ на болгарски прости речїи и словенски ...* (84), и който би могъл да бъде изтълкуван по следния начин: Паисий възприема както български народни, така и църковнославянски форми, защото и едните, и другите са част от българската традиция, а не приема и приспособява, т.е. превежда на народен български или на църковнославянски руските народни думи (Пикио 1993: 640–651). Така

органично възниква определението *славянобългарски*, което използва и самият Паисий за назоваване на езика на своя труд.

Становището, че „употребеният от Паисий език е „славенобългарски”, в който се гледа интересна борба между черковнославянски и чисто български форми” (Балан 1898: 8) е изказано още в зората на българската историческа лингвистика, днес то се споделя и от други историци на езика (Филкова 2002: 26).

В основата на славянобългарския език на Паисий лежи църковнославянският език – традиционната езикова книжовна норма на православното славянство. Нарушаването на тази норма, т. е. употребата на множество народни български думи и форми, не означава възприемане на друга норма, т.е. нормата на „простия” език. Това се обуславя както от писменото обучение, което е получил монахът Паисий (единствено църковнославянският е притежавал своя писмена традиция), така и от убеждението му, че *словѣнски ꙗзык* не се противопоставя на *коългарски ꙗзык*, а се слива с него.

Един от главните въпроси при определянето и отделянето на славянобългарския език като нова езикова формация е до каква степен смесването на езикови елементи е съзнателно и осъзнато, както и степента на органичност и споеност на тези елементи, което да гарантира единството на езика и превръщането му в система. Все още липсват специални изследвания върху тази формация и много от въпросите чакат своя отговор.

Сравнително-типологичното изучаване на книжовните езици предполага установяване на съвкупността от всички книжовноезикови формации, включително и на техните функционални варианти, в определен исторически период. Изследването на функционалното състояние на всеки книжовен език е неотделимо от изследването на езиковата ситуация, т.е. на отношенията между всички форми на книжовния език в съответния период. За православните славяни втората половина на XVIII – началото на XIX в. бележи прехода от традиционен към съвременен тип книжовен език, който за ареала на *Slavia Orthodoxa* се свързва с формирането на „смесени” книжовноезикови типове (Иванова 1998: 61–72). Функционирането на църковнославянския като книжовен език се реализира в няколко варианта – стандартен и хибридни варианти (Живов 1988: 49–98). Стандартният

църковнославянски език е богослужебният език, представен в образцовите канонични текстове, определящ максималната дистанция между книжовния и народно-разговорния език като съвкупност от всички диалектни и наддиалектни форми. За разлика от богослужебния (стандартния) църковнославянски език, който репродуцира професионалните текстове-образци, хибридният църковнославянски език свободно синтезира книжовни и некнижовни езикови елементи и поражда нови, предимно светски текстове, които нямат непосредствен формално-семантичен образец.

С появата на първите граматични ръководства в началото на XVII век и особено с разпространението на печатните книги парадигмата на църковнославянския език се усложнява с още един функционален вариант – граматически регламентирания църковнославянски език, който дава възможност за създаване на професионални и светски текстове независимо от текстовете-образци (Заполская 1996: 21).

Общоевропейската идея за „простите“ езици сред православните славяни се осмисля като съзнателен отказ от стандартния, граматически регламентиран вариант в полза на хибридният, т.е. опростения вариант на църковнославянския език в светската сфера поради високия му престиж и културна значимост.

Функционирането на хибридните езици създава условия за появата на новите, модерните, книжовни езици, противопоставени на църковнославянския език, което определя и тяхната значимост и престиж в периода на прехода към нов тип култура. Въпреки своята актуалност проблемът с хибридните езици все още не е проучен в дълбочина, липсват специални изследвания и конкретни анализи.

В. М. Живов определя възникването на хибридните езици като резултат от определен избор на книжовника при съотнасянето на книжовни и некнижовни езикови елементи. В различните славянски книжовноезикови традиции този механизъм на съотнасяне е различен в зависимост от различните езикови ситуации (Живов 1985).

Според Н. Заполская всеки един от вариантите на църковнославянския език представлява набор от диагностични признаци, в който влизат елементи, противопоставени по граматична семантика и максимално актуализирани за езиковото съзнание маркирани книжовни и некнижовни признаци. Употребата на тези признаци диференцира

книжовните езици и техните варианти: стандартният вариант на църковнославянския език реализира книжовните езикови елементи, „простият“ (народно-разговорният) език – некнижовните, а хибридният вариант допуска както книжовни, така и некнижовни елементи. Диагностичният модел на хибридните езици е представен от изследователката като модел на съотносителни системи, които могат да бъдат разслоени, т.е. да бъдат отделени елементите, принадлежащи на изходните езикови системи с присъщата им граматична семантика. Корелацията може да бъде осъществена както на равнището на граматичните категории, така и на равнището на изразните средства (Заполская 1996: 18–33).

При разграничаването на изходните книжоезикови системи в съчинението на Паисий особена значимост придобиват именно тези различителни признаци, които реализират максималната дистанция между тези системи. Такива актуализирани признаци в „История славянобългарска“ са определени граматични категории в именната и глаголната система (определени падежни употреби при съществителните и прилагателните, синтетични форми при степените за сравнение на прилагателните, изразяване на категорията определеност, употреба на инфинитив, на просто бъдеще време), отделни синтактични конструкции, фонетични особености, неприсъщи на говоримия език. Показателни в случая са формите с проява на аграматизъм (отсъствие на дадена граматична категория) или хиперкоректни форми (излишна реализация на граматичните категории), които не влизат в сферата на естествената езикова компетентност на книжовника.

Всички изследователи на Паисиевия език отбелязват хетерогенния характер при изразяване на синтактичните отношения в съчинението – смесването на падежни и аналитични форми (Цойнска 1970; Георгиева 1962 и др.). Реализирането на тази граматична категория е един от най-ярките диагностични признаци при определяне на хибридният характер на славянобългарския език – максималната дистанция между двете езикови системи – църковнославянския и говоримия български език. Преобразуването на падежните отношения е съпроводено с нарушаване на връзката между падежните окончания и синтактичните функции, което води до установяване на обща форма на името. Най-последователно и в най-много случаи са употре-

бени тези падежни форми, които са съвпадали с падежните форми в говоримата реч през втората половина на XVIII в. – род.-вин. и дат.: *свобождали своегѡ народа болгарскагѡ ѿ великое ѡзлюбленіе и плѣненіе инехѣ пазиковѣ и црствиа* (67); *ѡбещали се црю Оуалентѣ да мѣ вѣдѣтъ покорни гркомѣ и римланомѣ и да помагуютъ имѣ на воиска* (12). Освен на влиянието на говоримата реч широката употреба на род.-вин. форми, напр. след предлозите СЪ (вместо твор. социативен): *оучилъ се ... заедно с Михаила црѣ* (68), *за* (вместо W с мест. за обектни отношения): *въспоминѣти потребно въ кратце за стаго Кирила и Мѡродиа* (67) (ср. *ѡ учителѣхѣ словенскихѣ на същата страница*), *под:* *а србіе вѣли подѣ папа рѣмского* (71) и др. се дължи вероятно и на влияние на езика на дамаскините, където род. п. при имена за лица от м. р. се е генерализирал и играе ролята на общ косвен падеж. Разширява се тенденцията към обобщаване на вин. или им. п. за сметка на другите косвени падежи – за изразяване на пряко допълнение се генерализира формата за вин. п., която отстранява падежни форми с по-ниска фреквентност: род. п. при отрицание (единственият случай в съчинението е отбелязан на с. 21: *не въсхотѣлъ мира*); род. партитивен; род. аблативен при глаголите *просити*, *искати*, *слѣшати*, *видѣти*, *желати*: *просилъ мирѣ* (23); употреба на им. п. след числителни и особено след количествени местоимения и наречия: *имѣли много вожди и кнѣзове* (16). Многобройни са примерите, в които при изразяване на обектни и обстоятелствени отношения съжителстват синтетични и аналитични форми: *Александрѣ далъ емѣ еднѣ свою дѣщерѣ въ женѣ и тако имѣалъ мирѣ с Моратомѣ сѣлтаномѣ тѣрскимѣ елико ва мале царствѣваали* (54) и тако и *ѡкарахѣ нас многожди сербіе и греци, зацо не имѣем своа исторіа* (84); *разгрѣделъ се победою тогда ... ѡвладдалъ Крѣнѣ многимѣ градомѣ грѣчѣскимѣ* (23) и и *ѡзелъ градѣ ѡни съ ѡганѣ сиречѣ с топове* (23). Свидетелство за разпадане на падежната система представляват многобройните случаи на неправилна употреба на един падеж вместо друг, което намира израз и в заличаването на категорията място/посока при предлозите *въ* и *на*: *Възможно въ лѣтописнихѣ и историахѣ єврѣйскихѣ познати како многожди предаваше ихѣ въ пленѣніе и заплѣстеніе* (4); *ѡбрѣтает се въ стари рѣкописни кѣниги повѣстѣ ради того цра* (36); *Ѹти Іѡаникіа Девиѹески живѣталъ въ горѣ Девиѹс на*

пределъ сѣрвски и волгарски, въ епархіи Грачанскіи на Бело поле (79). Разколебането на синтетичните отношения намират проява и в липсата на съгласуване както между определения и определяеми, така и между еднородни членове: *Ѣни имѣли велика вѣрѣ* (41); *ненавистѣ междѣ сѣрвиѣ и волгаровѣ* (48). Особено силна проява аналитичната тенденция намира при употребата на предлозите. Най-типични в това отношение са предлозите *ѡ, съ, въ, до, по, на, ѡ*, след които в редица случаи е отбелязан им. п.: *изгнали егѡ ѡ царство*; и *имѣлѣ испрво мирѣ с грци* (43). Разколебането в правилната употреба на падежите след предлози се изразява освен в употребата на обща форма също и в неправилна употреба на един падеж вместо друг – предлозите *съ, по* се срещат с род. п.; *ѡ, въ, по* с твор. п. и др.: *ѡвиенѣ вилѣ на лове ѡ наваждениенѣ Нѣкофора цра грѣскаго* (33); *имѣли с ниѣ вонска* (61); *писали ... по невѣдениенѣ* (64).

Един от различителните признаци в областта на глагола е употребата на инфинитив в „История славянобългарска“. Анализът на инфинитивната форма в изследвания материал показва, че тя е широко застъпена в езика на съчинението независимо от силната конкуренция на *да*-конструкциите: и *ѡвѣцалѣ дати емѣ вѣкнецѣ* (19); *изволимѣ примирити сѣ* (16); *заповѣдалѣ да се населни* (9); *не можели никако да мѣ се противатѣ* (27). *Да*-конструкциите изместват инфинитива преди всичко във функцията му на допълнение и на обстоятелствено пояснение за цел. Съотнасянето на инфинитив и *да*-конструкции се наблюдава дори в рамките на едно изречение: *И повелелѣ Оуалентѣ болгаромѣ прѣити Дѣнавѣ въ Тракию и да се населатѣ по краи Дѣнавѣ ѡ Урно море до Морава и Хршава и да ѹбвоятѣ краина гргомѣ ѡ гофовѣ скифовѣ аваровѣ* (12).

Корелацията на книжовни и некнижовни форми и конструкции в езика на Паисиевата история може да бъде отбелязано и на синтактично равнище. Анализът на изследвания материал показва, че в съчинението са представени всички основни синтактични типове (по структура и изпълнявана от тях функция), познати на съвременния български език. Голямото разнообразие на синтактични форми се дължи преди всичко на влиянието на езика на традиционната книжнина – старобългарска и църковнославянска. Придържането към традиционната писмена практика намира израз в предпочитанието

към съюзни средства, засвидетелствани в църковнославянските (и среднобългарските) писмени паметници – же, таже, нво, оуво, во, аще, тогво ради, идѣже, иже, тако, такоже, егда, кто, что, кон, дондеже, елико и др: оуставилъ законъ граждански и сѣдъ правъ народъ болгарскоиъ что они испрѣва не знали (18); тако безвожно погѣбелъ землю идеже преходилъ (22); Феодора предварила и послала единого епископа иже крестилъ его ноцию (25); егда се възвращали заседли ги персиане въ некои тесни места и повили ихъ що се не възвратилъ ни единъ (52); рекалъ аще хоцете да имеете миръ с нами (53); Ялеѡандръ далъ емѡ единѡ свою дѣщеръ въ женѡ и тако имелъ миръ с Моратомъ сѣлтаномъ тѣрскимъ елико ва мале царствѣвали (54). По традиция много от тези съюзни средства, подсилени и от църковнославянско влияние, се запазват в книжнината и през новобългарската епоха. Значителна е също така употребата от Паисий на съюзни връзки, присъщи на говоримата реч, като пъкъ, зацо, що, понеже, доде, какъ, докле, дали: въздалъ имъ ѿмѡщеніе що вили они прежде сътвори (27); оумислилъ принести престолъ свои въ Болгарію поставити понеже възлюбилъ землю болгарскою ради плодородство и изшвилиѡ (31); вранъ чинили гци съ Ясѣна докле погѣвили све свое воинство (39); именовалъ се цръ вселенски зацо имелъ себѣ кесари римскіе даници (39); то са за много време ловили речн ѿ тѣа народи доде са съставили ѷалтирь і еѷ(г)ліе и дрѡги книги (69).

В „История славянобългарска” са отразени и редица особености, характерни за синтактичния строеж на говоримата реч: употреба на безсъюзно и многосъюзно свързани сложни изречения, незавършени в структурно отношение конструкции, липса на ясна граница между изреченията, наличие на елиптични изречения, подчертано предпочитание към паратактични конструкции.

В областта на правописа и фонетиката се наблюдава също така познатата неустановеност на форми и езикови особености. Двата основни типа езикови средства – народно-разговорни и книжовни – се намират в различни пропорции в различните части на съчинението. Унифицираността и авторитетът на печатните църковнославянски книги (в този случай местната ръкописна традиция се отличава с голяма пѣстрота) предопределят последователното придържане към църковнославянските правописно-фонетични норми в ранната възрожд-

денска книжнина. Най-често ж се предава с гласна [y] в Паисиевата история: сѣдѣ (58), мѣка (25), мѣдарѣ (62) и др., както е в църковно-славянски, но такъв е нейният рефлекс и в югозападните български говори. Знакът за малка носовка намира широка употреба у Паисий с фонетична стойност я (както в църковнославянски) и е (както в говоримия български език: непостоянство (4), тла (10), не знааи (18), имѣаи (75) и имѣаи (77), но и нарекли се (11) (с единични изключения при възвратните глаголи), месецѣ, паметѣ и др. Употребата на ѣ показва доста колебания: лѣто и лето (16); вѣлика и велика (16) и мн. др. Окончанието -ѣ във формите за мн. ч. на едносричните съществителни конѣ (52), родовѣ (10) и др. свидетелства за фонетична стойност е, което намира потвърждение в замяната на ѣ с е в такива словоформи като вѣра (27), тѣсно (50), видѣлѣ (40) и др. под влияние на югозападните български говори. Еровите гласни в „История славянобългарска” демонстрират широка употреба на ѣ и по-рядко присъствие на ѡ. Освен форми с правилна употреба на етимологичните им места съгласие (72), възвѣдилѣ (51), дѣщери (6) и др. се наблюдават случаи на хиперкоректна употреба – неоправдано вмъкване на гласна ѣ, която не е елемент на основата или окончанието на думата: волѣгарски (16), възѣмати (8), римѣлане (24) и др. В съчинението си в духа на църковнославянската традиция Паисий използва синонимични букви за и (и, ї, і), у (ѡ, ѣ, ѡѡ) и о (о и ѡ) без определени правила за тяхната дистрибуция. На същите причини се дължи и употребата на редица надредни знаци без реално фонетично значение. От дамаскината книжнина Паисий заимства знака ѡ за [дж]: маѡари (12), ѡаии (58) и др. В ръкописа намират отражение, макар и в единични случаи, форми с редукция на широките гласни а, е, о: съѡволно (47), конинѣ (13), ѡѡставилѣ (39) и др.

Корелацията на книжовни и некнижовни форми и конструкции налага извода, че езикът на “История славянобългарска” се отличава с хетерогенен състав на изразните средства, предопределен до голяма степен от компилативния характер на съчинението. Този хибриден вариант на църковнославянския език в България през втората половина на XVIII – началото на XIX век може да бъде наречен *славянобългарски*, според определението на самите книжовници, тъй като в състава му се наблюдава съотнасяне на кни-

жовни, църковнославянски, и некнижовни, народно-разговорни български, форми, конструкции и граматични категории.

След Паисий до средата на XIX в. определението *славянобългарски* се среща доста последователно в заглавията и съчиненията на редица български възрожденски книжовници: Н. Бозвели и Е. Васкидович „Славенобългарско детеводство” (1835); Н. Рилски „Предуведомление за славянобългарската граматика” (1835); Хр. Павлович „Грамматика славено-българска” (1836; 1845); Натанаил Зографски „Буквар славено-българский” (1865) и др. Съществува основание да се предположи, че книжовниците създават една особена езикова формация, съдържаща в различните произведения в различни пропорции елементи от църковнославянския език и народно-разговорната реч. Смесването на основни елементи от двете езикови системи е различно при различните автори и зависи от тематиката, жанра и книжовните им умения. Това се отнася и до творбите на особено високообразовани в областта на църковнославянския език книжовници като йеросхимонах Спиридон и Неофит Рилски. Анализът на съотношението между говорими и традиционни черти е сложен за прецизиране, което е една от основните причини, пречатващи обособяването на тази езикова формация в историята на българския книжовен език. Идеята за отделянето на славянобългарския език като компонент на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII в. принадлежи на П. Филкова. Този език, определен от изследователката като българска разновидност на богослужбения църковнославянски език, допълва характеристиката на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII век наред с традиционния среднобългарски литературен език, църковнославянския език и книжния език на народна основа (Филкова 2002: 25–26; Минчева 1982: 38–41).

Преустройството на средновековните системи на литературно творчество и демократизирането на книжовно-писмените езици води до появата на хибриден тип езици и в другите славянски страни с православно вероизповедание. В Русия навлизането на руски разговорни форми и елементи в системата на книжовния църковнославянски език се определя като “хибриден вариант на църковнославянски” (Живов 1985: 70–83; 1988: 55), “опростен църковнославянски

език” (Толстой 1988: 229), “лош църковнославянски език” (Соболевски 1980: 58–59), “вулгарно-литературен език” (Дурново 1969: 34–35) или като “църковнославянски език със снижена норма” (Ремньова 1996: 6–16). В Сърбия през втората половина на XVIII и началото на XIX век един от компонентите на сръбската езикова ситуация е славяно-сръбският език – една твърде развита и стабилизирана езикова формация с близо 70-годишно присъствие (Иванова 2000: 77–87).

Терминът *славянобългарски*, що се отнася до езиковата и книжовна практика през втората половина на XVIII в., съответства на термина *славяносръбски*. В съчиненията на сръбските книжовници Йован Раич, Захарий Орфелин, Доситей Обрадович и др. се откриват големи сходства със състоянието на българската книжнина и нейния език от това време.

Книжоезиковите и езиково-културните процеси в Сърбия и България през XVIII и началото на XIX век показват преосмислянето на църковнославянския език като културен феномен. Църковнославянският език става език на официалната грамотност и образованието. Поради своята престижност църковнославянският език се утвърждава и в историографията на двата народа, която е тясно обвързана с формиращото се национално самосъзнание: Йован Раич създава „Исторія разныхъ славенскихъ народов наипаче Болгарь, Хорватовъ и Сербовъ” (1794, 1795; II изд. 1823); през 1833 г. Милован Видакович написва „Исторія славено-сербскаго народа изъ разныхъ Ауктора по Раичу и другихъ нѣкихъ собрана”. „Исторіа славѣно-болгарскаа” (1762) се разпространява в многобройни преписи и преработки, каквато е „Царсвенникъ или исторія болгарская”, издадена и отпечатана през 1844 г. от Христки Павлович; „История в кратце о болгарословенском народе” или т. нар. „Зографска история”, запазена в препис от 1785 г., за която в българската филологическа наука е възприето мнението, че е съкратен и адаптиран вариант на Паисиевото съчинение; „Исторіа во кратцѣ о болгарскомъ народѣ славенскомъ” (1792) на йеросхимонах Спиридон. През 1801 г. се появяват и преработки на Й. Раич, предназначени за българския читател – Атанас Нескович издава „Исторія славенно-болгарскогъ народа изъ г. Раича и нѣкихъ Историческихъ книгъ составлена”, която претърпява още едно издание през 1811 г., а през 1844 г. Петър

Сапунов публикува нейната славянобългарска версия „Исторіата на славенно-болгарскіѡ народъ”.

В по-голяма или по-малка степен всички посочени историографски съчинения са написани на хибриден, смесен по тип език върху основата на църковнославянски³. По отношение на балканските славяни славянобългарският и славяносръбският бележат периода между края на църковнославянската традиция и началото на установяване на съвременния тип книжовен език, а в по-общ план прехода от конфесионален към секуларен тип култура. За по-дългото задържане на тези формации спомагат и църковнославянските граматика на Лаврентий Зизани (1596); Мелетий Смотрички (1619 и 1648) и Аврам Мразович (1794).

Автономността на хибридният вариант на църковнославянския език се осъзнава от авторите на историографски съчинения през втората половина на XVIII – началото на XIX в. Формирането на този „смесен” книжовоезиков тип зависи от съотношението между книжовните и некнижовните езикови формации. Сложността и динамиката на това съотношение затруднява обособяването на хибридните варианти като самостоятелен книжовноезиков тип. Както справедливо отбелязва Н. Иванова, „филологическата наука е затруднена да възприеме непредубедено „смесените” книжовни норми, съществували само преди двеста години, защото те са много по-еластични и много по-малко стабилни, отколкото това допускат съвременните езикови представи и навици” (Иванова 1998: 62). Игнорирането на хибридният вариант на църковнославянския език и представянето му като хаотично смесване на разнородни езикови елементи до голяма степен възпрепятства отделянето на славянобългарския език като самостоятелна формация в сложната езикова ситуация в България в края на XVIII и началото на XIX век.

БЕЛЕЖКИ

¹ Изследването е извършено в рамките на проекта „От идеята за историята през националното, космополитното и глобалното: преписите и преправките на „История славянобългарска” и културно-идентификационните модели на XVIII – XXI век“ – Проект № НИ13 ФЛФ014 / 20.03.2013 от 23.04.2013 на Фонд „НИ” на ПУ.

² Всички цитати от „История славянобългарска” са по изданието на Й. Иванов. *История славянобългарская. Стъпки за печат по първообраза Йор. Ивановъ.* София: Държавна печатница, 1914

² Подробно изследване върху езика на Спиридоновата история се съдържа в Тошева 2009.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1977: Андрейчин, Л. *Из историята на нашето езиково строителство.* София: Наука и изкуство.

Andreychin 1977: Andreychin, L. *Iz istoriyata na nasheto ezikovo stroitelstvo.* Sofia: Nauka i izkustvo.

Балан 1898: Балан, Ал. Теодоров. *Трем на българската словесност. Св. I, Паусий Хилендарски. История славянобългарская.* Пловдив: Печатница Хр. Г. Данов.

Balan 1898: Balan, Al. Teodorov. *Trem na balgarskata slovesnost. Sv. I, Paisiy Hilendarski. Istorija slavenolgarskaya.* Plovdiv: Pechatnitsa Hr. G. Danov.

Георгиева 1962: Георгиева, Е. Наблюдения върху езика на Паисиевата Славянобългарска история. // *Паусий Хилендарски и неговата епоха (1762 – 1962).* Под ред. на Д. Косев и др. София: БАН, 345–375.

Georgieva 1962: Georgieva, E. Nablyudenia varhu ezika na Paisievata Slavyanobalgarska istoria. // *Paisiy Hilendarski i negovata epoha (1762 – 1962).* Pod red. na D. Kosev i dr. Sofia: BAN, 345–375.

Дурново 1969: Дурново, Н. Н. *Введение в историю русского языка.* Москва: Наука.

Durnovo 1969: Durnovo, N. N. *Vvedenie v istoriyu russkogo yazyka.* Moskva: Nauka.

Живов 1985: Живов, В. М. Язык Феофана Прокоповича и роль гибридных вариантов церковнославянского в истории славянских литературных языков. // *Советское славяноведение*, № 3, 70–85

Zhivov 1985: Zhivov, V. M. Yazyk Feofana Prokopovicha i roly gibridnyh variantov tserkovnoslavyanskogo v istorii slavyanskih literaturnyh yazykov. // *Sovetskoe slavyanovedenie*, № 3, 70–85

Живов 1988: Живов, В. М. Роль русского церковнославянского в истории славянских литературных языков. // *Актуальные проблемы славянского языкознания.* Под ред. К. В. Горшковой, Г. А. Хабургаева. Москва: МГУ, 49–98.

Zhivov 1988: Zhivov, V. M. Roly russkogo tserkovnoslavyanskogo v istorii slavyanskih literaturnyh yazykov. // *Aktualnyye problemy slavyanskogo yazykoznanija*. Pod red. K. V. Gorshkovoy, G. A. Naburgaeva. Moskva: MGU, 49–98.

Заполская 1996: Запольская, Н. Н. Структурно-функциональный статус гибридных вариантов славянских литературных языков (Библия Ф. Скорины). // *Научные доклады филологического факультета МГУ*, вып. 1, Москва: МГУ, 17–35.

Zapolskaya 1996: Zapolskaya, N. N. Strukturno-funktsionalnyi status gibridnyh variantov slavyanskih literaturnyh yazykov (Biblia F. Skoriny). // *Nauchnye doklady filologicheskogo fakulyteta MGU*, vyp. 1. Moskva: MGU, 17–35.

Иванова 1998: Иванова, Н. Проблеми и подходи в изследването на сръбския книжовен език от XVIII и началото на XIX в. // *Съпоставително езикознание*, № 3–4, 61–71.

Ivanova 1998: Ivanova, N. Problemi i podhodi v izsledvaneto na srabskia knizhoven ezik ot XVIII i nachaloto na XIX v. // *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 3–4, 61–71.

Иванова 2000: Иванова, Н. *История на сръбския и хърватския книжовен език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Ivanova 2000: Ivanova, N. *Istoria na srabskia i harvatskia knizhoven ezik*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”.

История славянобългарска 1914: *История славянобългарска. Стъпки за печат по първообраза Йор. Ивановъ*. София: Държавна печатница.

Istoria slavyanobalgarska 1914: *Istoria slavyanobalgarskaya. Stakmi za pechat po parvoobraza Yor. Ivanov*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa.

Минчева 1982: Минчева, А. Езиковата ситуация в българските земи през XVIII век и Паисиевата “История славенобългарска”. // *Starobългаристика*, № 4, 35–43.

Mincheva 1982: Mincheva, A. Ezikovata situatsia v balgarskite zemi prez XVIII vek i Paisievata “Istoria slavenobalgarskaya”. // *Starobalgaristika*, № 4, 35–43.

Пикио 1993: Пикио, Р. *Православното славянство и старобългарската културна традиция*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Pikio 1993: Pikio, R. *Pravoslavnoto slavyanstvo i starobalgarskata kulturna traditsia*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”.

Попова 1964: Попова, В. Инфинитивната форма в езика на първия наш възрожденски писател. // *Известия на института за български език*, кн. XI, 239–243.

Попова 1964: Popova, V. Infinitivnata forma v ezika na parvia nash vazrozhdenski pisatel. // *Izvestia na instituta za balgarski ezik*, kn. XI, 239–243.

Ремнёва 1996: Ремнёва, М. Л. История норм церковнославянского языка русской редакции как литературного языка донационального периода. // *Научные доклады филологического факультета МГУ*, вып. 1. Москва: МГУ, 3–16.

Remnyova 1996: Remneva, M. L. Istoria norm tserkovnoslavyanskogo yazyka russkoy redaktsii kak literaturnogo yazyka donatsionalynogo perioda. // *Nauchnye doklady filologicheskogo fakulyteta MGU*, вып. 1. Moskva: MGU, 3–16.

Романски 1938: Романски, Ст. *Нов Софрониев препис на Паисиевата история от 1781 г.* София: БАН.

Romanski 1938: Romanski, St. *Nov Sofroniev prepis na Paisievata istoria ot 1781 g.* Sofia: BAN.

Русинов 1972: Русинов, Р. Спрежение на глаголите в „История славеноболгарская” от Паисий Хилендарски. // *Български език*, № 5, 405–414.

Rusinov 1972: Rusinov, R. Sprezhenie na glagolite v “Istoria slaveno-bolgarskaya” ot Paisiy Hilendarski. // *Balgarski ezik*, № 5, 405–414.

Соболевски 1980: Соболевский, А. И. *История русского литературного языка*. Москва: Наука.

Sobolevski 1980: Sobolevskiy, A. I. *Istoria russkogo literaturnogo yazyka*. Moskva: Nauka.

Толстой 1988: Толстой, Н. И. *История и структура славянских литературных языков*. Москва: Наука.

Tolstoy 1988: Tolstoy, N. I. *Istoria i struktura slavyanskih literaturnyh yazykov*. Moskva: Nauka.

Тошева 2009: Тошева, А. *Езикът на „История во кратце о болгарскомъ народе словенскомъ” на йеросхимонах Спиридон (1792 г.) в контекста на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII век*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски”.

Tosheva 2009: Tosheva, A. *Ezikat na “Istoria vo kratitse o bolgarskom narode slovenskom” na yeroshimonah Spiridon (1792 g.) v konteksta na ezikovata situatsia v Bulgaria prez vtorata polovina na XVIII vek*. Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”.

Цойнска 1970: Цойнска, Р. Падежните форми в Паисиевата история. // *Известия на института за български език*, kn. XIX, 569–578.

Tsoynska 1970: Tsoynska, R. Padezhnite formi v Paisievata istoria. // *Izvestia na instituta za balgarski ezik*, kn. XIX, 569–578.

Цонев 1919: Цонев, Б. *История на българский език*, I. София: Държавна печатница.

Tsonev 1919: Tsonev, B. *Istoria na balgarskiy ezik*, I. Sofia: Darzhavna pechatnitsa.

Филкова 2002: Филкова, П. Паисиевата „История славяноболгарская” в контекста на езиковата ситуация през XVIII век. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски”*. Т. 40, кн. 1 – Филология. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски”, 21–28.

Filkova 2002: Filkova, P. Paisievata “Istoria slavyanobolgarskaya” v konteksta na ezikovata situatsia prez XVIII vek. // *Nauchni trudove na PU “Paisiy Hilendarski”*. Т. 40, кн. 1 – Filologia. Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”, 21–28.